

ارائه خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه: بررسی دیدگاه مراجع‌کنندگان سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

فرناز محمدی: دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران
* نجلا حریری: استاد، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
nadjlahariri@gmail.com
فاطمه نوشین فرد: استاد، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران

چکیده

دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۱۷
پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۰۱

زمینه و هدف: بررسی دیدگاه مراجع‌کنندگان کتابخانه ملی در خصوص دریافت خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه است.

روش پژوهش: ابتدا به روش پژوهش اسنادی - کتابخانه‌ای، مؤلفه‌های خدمات مرجع شناسایی، سپس با استفاده از پرسشنامه پژوهشگر ساخته دیدگاه اعضای کتابخانه ملی با رویکرد توصیفی پیمایش شد. بر اساس میانگین تعداد مراجعان روزانه به کتابخانه ملی حجم نمونه‌ای معادل ۲۱۷ نفر بر اساس جدول مورگان به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب و نهایتاً ۱۴۷ پرسشنامه بازگشت داده شده، با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل کمی قرار گرفت. روایی پرسشنامه بر اساس نظر ۶ متخصص علم اطلاعات و دانش‌شناسی و ضریب پایایی نیز از طریق آلفای کرون باخ مورد تأیید قرار گرفت.

یافته‌ها: ۹۸ درصد اعضای کتابخانه ملی عضو شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه بوده و در کنار کسب اخبار و برقراری ارتباط خانوادگی، ۶۳٪ برای بازیابی اطلاعات علمی از آن استفاده می‌کنند. میانگین کل مؤلفه‌های خدمات مرجع نشان داد آزمودنی‌ها مایل به استفاده از این بستر برای دریافت خدمات مرجع هستند.

نتیجه‌گیری: شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه برای مراجعان کتابخانه ملی دارای کارکرد علمی است و آن‌ها بهره‌بردار از شبکه‌های اجتماعی را برای اهداف تحقیقاتی، قبلاً آغاز کرده‌اند. از دید کاربران، این شبکه‌ها کانال ارتباطی مناسبی برای ارائه خدمات مرجع به‌ویژه آموزش سواد اطلاعاتی و پاسخگویی به سوالات تجسس ویژه است.

کلیدواژه‌ها: خدمات مرجع، شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه، خدمات مرجع مجازی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

تعارض منافع: گزارش نشده است.

منبع حمایت کننده: حامی مالی نداشته است.

شیوه استناد به این مقاله

APA: Mohammadi, F., Hariri, N., nooshinfard, F., (2019). Providing reference services through mobile-based social networks: Evaluating the views of clients of the National Library and Archives of Iran. *Human Information Interaction*. 6(2); 12-23. (Persian)

Vancouver: Mohammadi F, Hariri N, nooshinfard, F. Providing reference services through mobile-based social networks: Evaluating the views of clients of the National Library and Archives of Iran. *Human Information Interaction*. 2019; 6(2): 12-23. (Persian)

انتشار مجله تعامل انسان و اطلاعات با حمایت مالی دانشگاه فوارزمی انجام می‌شود.

انتشار این مقاله به صورت دسترس‌آزاد مطابق با **CC BY-NC-SA 3.0** صورت گرفته است.

Providing reference services through mobile social networks: Evaluating the views of clients of the National Library and Archives of Iran

Farnaz Mohammadi: PhD Student of Knowledge and Information Science, Science & Research BRANCH Islamic Azad University, Tehran, Iran.

* **Nadjla Hariri:** professor, Department of Knowledge and Information Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding author) nadjlahariri@gmail.com

fatemeh nooshinfard: Associate Professor of Knowledge and Information Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Received: 07/01/2019

Accepted: 21/04/2019

Abstract

Background and Aim: A review of the National Library's clients' views on receiving reference services through mobile-based social networks.

Methods: First, through the documentary-library research method, the components of reference services were identified, then, by using a researcher-made questionnaire, the perspective of members of the National Library, was surveyed. Based on the average number of daily visitors to the National Library, the sample size of 217 people was selected based on Morgan's table as a simple random sampling and finally 147 returned questionnaires were analyzed using SPSS software. The Reliability of the questionnaire was confirmed by Cronbach's alpha and its Validity confirmed based on the opinion of 6 experts in library and information science.

Results: 98% of the members of the National Library are users of mobile social networks, and in addition to gaining news and family communication, 63% use it to retrieve scientific information. The average total component of reference services showed that subjects were willing to use this platform to receive reference services.

Conclusion: Mobile social networks have a scientific function for clients of the National Library, and they have already started using social networks for research purposes. From the users' point of view, these networks are a good communication channel for providing reference services, especially information literacy training and answering research questions.

Keywords: Reference services, mobile social networks, virtual reference services, National Library and Archives of Iran

Conflicts of Interest: None

Funding: None.

How to cite this article

APA: Mohammadi, F., Hariri, N., nooshinfard, F., (2019). Providing reference services through mobile-based social networks: Evaluating the views of clients of the National Library and Archives of Iran. *Human Information Interaction*. 6(2); 12-23. (Persian)

Vancouver: Mohammadi F, Hariri N, nooshinfard, F. Providing reference services through mobile-based social networks: Evaluating the views of clients of the National Library and Archives of Iran. *Human Information Interaction*. 2019; 6(2): 12-23. (Persian)

مقدمه

نگاهی به تاریخچه خدمات مرجع مجازی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی نشان می‌دهد که شروع ارائه این خدمات با استفاده از پست الکترونیکی، وب فرم و پس‌از آن مبتنی بر گفتگوی هم‌زمان، پیام فوری و پیامک، بوده که در آن ارتباط کاربر و کتابدار صرفاً از طریق نوشتار برقرار می‌شد. با پیشرفت فناوری و فراهم شدن امکان ارسال صوت و تصویر، کتابداران از طریق ویدئو/وب کنفرانس، چت صوتی و پادکست ... کانال ارتباطی خود با کاربران را توسعه دادند. پس‌از آن، شبکه‌های اجتماعی امکان ارتباط بی‌درنگ کتابداران و کاربران از طریق ارسال متن، صوت و تصویر را به‌صورت هم‌زمان فراهم کردند و ترکیب شبکه‌های اجتماعی با تلفن همراه انقلابی دیگر را در دنیای ارتباطات رقم زد و بسیاری از ناممکن‌های گذشته را ممکن ساخت (زو^۱، کانگ^۲، سونگ^۳، کلارک^۴ (۲۰۱۵)). از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه^۵ ارسال متن، صوت و تصویر به شکلی تعاملی میان کتابداران و کاربران با سرعت و سهولت بیشتری انجام شده و تقریباً تمام امکاناتی که دیگر ابزارهای اینترنتی در اختیار کتابداران می‌گذاشتند، به‌طور یکجا فراهم می‌شود.

شبکه‌های اجتماعی به عنوان سرویس‌های مبتنی بر وب تعریف می‌شود که به افراد امکان می‌دهند: (۱) پروفایل عمومی یا نیمه عمومی را در یک سیستم ایجاد کنند، (۲) فهرستی از کاربرانی که با آنها در ارتباط هستند را ایجاد کنند (۳) از طریق سیستم، فهرست کاربران خود را با فهرست‌های دیگر کاربران به اشتراک بگذارند (بوید^۶ و الیسون^۷، ۲۰۰۷). ایجاد ارتباطات جمعی و میان‌فردی، تشکیل اجتماعات مجازی، اطلاع‌رسانی، تبادل اطلاعات و نظرات از شناخته‌شده‌ترین کارکردهای این فضاها هستند.

شبکه اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه یک شبکه اجتماعی معمولی است که در آن یک یا چند نفر با منافع و یا علایق مشترک با استفاده از تلفن همراه به گفتگو با یکدیگر می‌پردازند و اطلاعات، اخبار و دیگر محتواها را به اشتراک می‌گذارند (اسکات^۸، ۲۰۰۴، نقل در کشاورزبان، ۱۳۹۵). استفاده از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه دروازه جدیدی را به روی کتابداران مرجع گشوده است و تبدیل به یک نیروی پیش‌ران برای نوآوری در کتابخانه‌ها شده و بر رفتار تحقیقاتی و سطح انتظارات مراجعه‌کنندگان تأثیرگذار بوده است. رسانه‌های اجتماعی و

ابزارهای جدید آنلاین؛ منجر به وجود آمدن نسل جدیدی (بیشتر جوانان) از مخاطبان شده که انتظارات بالاتری از تجربه‌های آنلاین خود دارند و این امر قابل‌تعمیم به تجربه استفاده آنلاین از کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی نیز می‌شود. کتابخانه‌ها با نسلی از مخاطبین روبرو هستند که تجربه استفاده آن‌ها از وب‌سایت‌های کتابخانه‌ای می‌بایست از نظر سادگی مانند گوگل، از نظر مشارکت اجتماعی مانند فیس‌بوک و از نظر سرعت مانند توئیتر باشد تا استفاده از آن را به دیگر وب‌سایت‌ها ترجیح بدهند. (تایکوسان^۹، ۲۰۱۵) این چالش، کتابداران را به یافتن راه‌هایی ساده و سریع برای حضور آنلاین و تسهیل دسترسی به منابع اطلاعاتی و ایفای نقش کتابدارانه خود سوق داده است.

شبکه‌های اجتماعی و تلفن همراه به بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی روزمره بسیاری از افراد جامعه تبدیل شده به‌طوری که بر اساس آمارها، در ایران بیش از ۷۷ میلیون نفر از تلفن همراه استفاده می‌کنند و ۵۳ درصد از ایرانی‌ها عضو حداقل یکی از شبکه‌های اجتماعی هستند. (گزارش دنیای دیجیتال^{۱۰}، ۲۰۱۹). کتابخانه‌ها در ایران نیز اهمیت این کانال ارتباطی را دریافته و پس از رفع فیلترینگ برخی از این شبکه‌ها از سال ۱۳۹۴ (م. ۲۰۱۵) تعدادی از خدمات کتابخانه‌ای را از این طریق ارائه کرده‌اند که اولین آن‌ها کتابخانه عمومی زهرائیه است (اصنافی، مرادی، دخت‌عصمتی و پاکدامن نائینی، ۲۰۱۷). سازمان اسناد و کتابخانه ملی نیز از سال ۱۳۹۵ با راه‌اندازی دو کانال تلگرامی^{۱۱} اقدام به برقراری ارتباط بیشتر با جامعه مخاطبان، اطلاع‌رسانی اخبار و برنامه‌های جاری خود نموده است. بخش مرجع کتابخانه ملی نیز از میان انواع خدمات مرجع و اطلاع‌رسانی مانند پاسخگویی به سؤالات مرجع، آموزش سواد اطلاعاتی، اشاعه اطلاعات، اعتبارسنجی منابع، معرفی منابع مبتنی بر نیاز کاربر و ... در حال حاضر فقط امکان پرسش و پاسخ با کتابداران مرجع از طریق شناسه @AskLibrarian در تلگرام را فراهم کرده است.

خدمات مرجع به‌ویژه «خدمات مرجع مجازی» به‌عنوان مهم‌ترین خدمت کتابخانه‌ای؛ خدمات گران‌قیمت و ارزشمندی هستند. این خدمت که ابتدا، صرفاً برای راهنمایی محققان به استفاده از فهرست‌های کتابخانه‌ای و نیز پیشنهاد عناوین مرتبط با موضوعات موردپژوهش ایجاد شد؛ با وابسته شدن هر چه بیشتر محققان و جوامع علمی به منابع اطلاعاتی و انفجار اطلاعاتی صورت گرفته طی دهه‌های اخیر، به یکی از مهم‌ترین عملکردهای کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی تبدیل شده است (دنگ^{۱۲}، ۲۰۱۴)؛ بنابراین

⁹ Tykoston

¹⁰ Global Digital Report 2019

¹¹ @Nlaimedia

¹² Deng

¹ Xu

² Kang

³ Song

⁴ Clarke

⁵ Mobile social networks

⁶ Boyd

⁷ Ellison

⁸ Scott

طریق کانال تلگرامی سازمان اسناد و کتابخانه ملی پرداخته و دریافتند که بیشترین سوالات مطرح شده از سوی کاربران سوالات تجسس ویژه ۳۸.۷۶ درصد و ارجاع آماده ۳۴.۷۵ درصد در حوزه علوم انسانی است. بیشترین سوالات با پاسخ فوری نیز در زمینه شرایط عضویت و ساعت کاری کتابخانه بوده است.

اما در ارتباط با ضرورت ارائه خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه از دیدگاه کاربران تاکنون پژوهشی انجام نشده است. اگرچه چندین پژوهش درباره استفاده از رسانه‌های اجتماعی که موضوع کلی تری نسبت به موضوع پژوهش حاضر است و کاربرد و نقش آن در خدمات مرجع انجام شده که از میان آن‌ها می‌توان به پیمایش ابراهیم‌زاده و پروینی (۱۳۹۴) با عنوان «خدمات مرجع ۲: ارائه مدل پیشنهادی بر اساس نظرات کتابداران دانشگاهی» اشاره کرد. آن‌ها دریافتند که نگرش کتابداران به استفاده از ابزارهای وب ۲ برای ارتقای خدمات مرجع مفید مطلوب است و پادکست^۵، شبکه‌های اجتماعی و بوک مارک‌های اجتماعی^۶ و پیام فوری^۷ بهترین ابزارهای وب ۲ در جهت ارائه منابع جدید؛ راهنمایی کاربران و اطلاع‌رسانی در بخش مرجع است. زارعی و بیات (۱۳۹۴) نیز در بررسی «کارایی رسانه‌های اجتماعی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران برای کاربران و ارائه خدمات برای ارتقا و پیشبرد اطلاعات علمی و تبادلات علمی» از طریق پرسشنامه الکترونیکی دریافتند که بسیاری از رسانه‌های اجتماعی جایگاه مناسبی در کتابخانه‌های دانشگاهی ندارند و از آن‌ها استفاده چندانی صورت نمی‌گیرد اما استفاده از این شبکه‌ها در ارائه خدمات مرجع نسبتاً بیشتر است (۵۶.۵ درصد). آن‌ها بیان داشتند که استفاده از رسانه‌های اجتماعی در کتابخانه‌ها بیشتر به اشتراک اطلاعات، ارتباط با کاربران و اشتراک دانش گرایش دارد.

استینر^۸ (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان «کاربردپذیری سராچه‌های شبکه‌های اجتماعی در ارائه خدمات مرجع: گزینه‌ها و قابلیت‌ها» به بررسی قابلیت‌های شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک^۹، مای اسپیس^{۱۰}، توئیتر^{۱۱} و نینگ^{۱۲} در ارائه خدمات مرجع پرداخته است. دنگ، یانگ و ژانگ^{۱۳} (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «پرسش و پاسخ اجتماعی یا خدمات مرجع کتابخانه‌ای: در پس رفتار اطلاع‌یابی چینی‌ها چه چیزی نهفته است؟» به بررسی چگونگی و عوامل

اهمیت دارد که برای تصمیم‌گیری در خصوص بهره‌برداری از ابزارهای نوین ارتباطی در ارائه این خدمات، همانطور که چودھاری^۱، هابز^۲، لوری^۳، فلورز^۴ (۲۰۰۲) بیان کرده‌اند، تصمیم‌گیرندگان برای کسب اطمینان از موفقیت آینده خدمات دیجیتالی نزد جامعه مخاطب، به هر شکل ممکن و با استفاده از روش‌های پژوهش مختلف بینش و چشم‌اندازی بر اساس اولویت‌های کاربران به دست بیاورند.

مرور پژوهش‌های انجام شده درباره کاربرد شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه در کتابخانه‌ها از سال ۲۰۱۵-۲۰۱۷ نشان می‌دهد مجموعاً ۱۸ کتابخانه از جمله کتابخانه ملی اقدام بهره‌برداری از این فضای ارتباطی برای اهداف مختلفی مثل آموزش، معرفی کتاب و آگاهی‌رسانی اخبار و خدمات نموده‌اند (اصنافی و دیگران، ۲۰۱۷). در رابطه با کاربرد این شبکه‌ها در کتابخانه ملی برای اهداف آموزشی (احمدی، آقا رفیعی، وزیری هشی، ۱۳۹۶) و یا در رابطه با نقش این شبکه‌ها در ترویج فرهنگ کتابخوانی دادگران، خرازی، دبلشکی (۱۳۹۶) نیز بررسی‌هایی صورت گرفته است. ولی زاده، رضایی شریف آبادی و دولانی (۱۳۹۶) به بررسی نقش شبکه اجتماعی موبایلی تلگرام در توسعه خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی به روش پیمایشی پرداخته و نظر مدیران و کتابداران کتابخانه مرکزی دانشگاه‌های وزارت علوم را جویا شدند. آن‌ها دریافتند که بیشتر کتابخانه‌ها از تلگرام جهت ارائه اخبار و رویدادهای کتابخانه استفاده می‌کنند. از نظر جامعه مورد مطالعه، شبکه اجتماعی تلگرام نمی‌تواند سبب توسعه خدمات مرجع شود. از نظر مدیران و کتابداران شبکه تلگرام برای اطلاع‌رسانی منابع مرجع با میانگین ۳.۴۰ و ارائه مشاوره مرجع از کتابدار پیرس با میانگین ۳.۳۷ بالاترین در میان دیگر گویه‌های خدمات مرجع مناسب تر است. پژوهشگران علت این امر کم آگاهی و طرز تفکر سنتی مدیران و کتابداران در ارائه خدمات مرجع می‌دانند و بر همین اساس است که به کاربران اجازه استفاده از خدمات مرجع را بیرون از کتابخانه نمی‌دهند و لذا با این دید خدمت مرجع را قابل توسعه در تلگرام نمی‌دانند اما استفاده از تلگرام را برای امانت دهی، اطلاع‌رسانی، فناوری و خدمات آموزشی و پژوهشی و پاسخ‌گویی به سوالات فوری کاربران قابل توسعه برشمردند! مشاوره تخصصی در زمینه ارزیابی منابع اطلاعاتی دارای میانگین ۳.۲۸ است. تقویت همکاری و ارتباط با مولفان و متخصصان دارای میانگین ۳.۱۹ بود. هاشمی و شهرابی (۱۳۹۸) در پژوهشی به تحلیل پرسش‌های مطرح شده از

⁵ Podcast

⁶ Social Bookmarking

⁷ instant messaging

⁸ Steiner

⁹ Facebook

¹⁰ MySpace

¹¹ Twitter

¹² Ning

¹³ Deng, Yang, Zhang

¹ Choudhury

² Hobbs

³ Lorie

⁴ Flores

۲. ضرورت دستیابی به هر یک از انواع خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه از نظر مراجعہ کنندگان به کتابخانه ملی به چه میزان است؟
۳. آیا رابطه معناداری بین وابستگی جامعه مورد مطالعه به بافت علمی و ضرورت دریافت خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه وجود دارد؟
۴. در صورت راه اندازی خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه بستر مناسب برای دریافت این خدمت از نظر کاربران کدام است؟
۵. پاسخ به این سؤالات کتابخانه را آماده می‌کند که موقعیت بهتری در برآورده کردن نیاز اطلاعاتی مراجعان خود داشته باشد و به‌طور مؤثری به‌عنوان بخشی از فرآیند جستجوی اطلاعات آن‌ها قرار بگیرد.

روش پژوهش

همان‌گونه که تیلور^۶ اشاره می‌کند تحقیقات حول موضوع تحویل خدمات الکترونیکی می‌بایست کاربر-محور باشد. این دیدگاه، نظرسنجی از کاربران و کارمندان کتابخانه را به‌عنوان بنیانی برای مطالعه عملکرد خدمات کتابخانه‌ای پیشنهاد می‌کند (تیلور، ۱۹۸۶؛ نقل در ضیا، ۲۰۱۳). خدمات مرجع مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه نیز از جمله خدمات الکترونیکی است که کتابخانه‌ها برای مشتریان خود فراهم می‌کنند از این‌رو نظرسنجی از مشتریان و شناخت انتظارات و خواست آن‌ها در رابطه با دسترسی به خدمات مرجع از طریق این فناوری حائز اهمیت است. پژوهش حاضر به بررسی دیدگاه مراجعہ کنندگان کتابخانه ملی در خصوص دریافت خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه به روش پیمایش توصیفی با استفاده از ابزار پرسشنامه پرداخته است. پرسشنامه محقق ساخته است و مؤلفه‌های آن بر اساس مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای تدوین شد. جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف از جمله الزویر^۷، پروکوئست^۸، ای بی پرینت^۹، گوگل اسکولار^{۱۰} و ... منجر به بازیابی ۵ مقاله در زمینه خدمات مرجع عمیق شد. از مطالعه این متون ۱۶ مؤلفه استخراج و بر اساس نظریه مرجع ساموئل گرین (مؤمنی، ۱۳۹۴) دسته‌بندی شد. پرسشنامه در چهار بخش پرسش‌های زمینه‌ای، پرسش‌های رفتاری، پرسش‌های نگرشی و پرسش‌های اعتقادی و در مجموع دارای ۲۰ پرسش باز و بسته (بر اساس طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای) و نیمه بسته تنظیم و سپس بر اساس نظرات و دیدگاه‌های ۶

انتخاب سایت های پرسش و پاسخ اجتماعی و نیز خدمات مرجع کتابخانه‌ای پرداخته‌اند و بزرگ‌ترین سایت پرسش و پاسخ چینی یعنی بایدو نوز^۱، را بررسی کرده، به این نتیجه رسیده‌اند که وسعت و سرعت پاسخ‌دهی سایت های پرسش و پاسخ اجتماعی در کنار اعتبار و کیفیت پاسخ‌ها در مرجع مجازی هر کدام برای نوع خاصی از سؤالات می‌تواند مناسب باشد و کاربران بنا بر نیازشان بین این دو دست به انتخاب می‌زنند. پیترز^۲ (۲۰۱۱) اشاره می‌کند که موبایل آینده خدمات مرجع را تغییر خواهد داد و پرسش و پاسخ مرجع از طریق ابزارهای شخصی، قابل حمل، کانال‌های ارتباطی و سرگرمی انجام می‌شود و موبایل صرفاً یک کانال ارتباطی نیست بلکه تجربه مرجع مبتنی بر تلفن همراه در حقیقت ترکیب شدن خدمت مرجع با تفکرات و اقدامات هر فرد است در هر لحظه و از این‌رو دیگر محدودیت به میز مرجع یا زمان مشخص برای خدمات مرجع قابل‌تصور نیست و با این شبکه‌ها جستجوهای اجتماعی دوباره افزایش خواهد یافت. آکریوا^۳، پنژورن^۴ و هولمنز^۵ (۲۰۱۵) به بررسی کاربرد فن‌آوری تلفن همراه برای خدمات کتابخانه‌ای مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی در کتابخانه‌های دانشگاهی غنا پرداختند و دریافتند که از نظر ۹۲٪ جامعه مورد مطالعه خدمات مرجع مهم‌ترین خدمات کتابخانه‌ای است که انتظار دریافت آن از طریق این رسانه را دارند.

با توجه به اینکه پژوهش‌های صورت گرفته در رابطه با جامعه ایرانی انگشت‌شمار هستند لذا جای خالی گستره وسیعی از ناشناخته‌ها و موضوعات مرتبط با خدمات مرجع و شبکه‌های اجتماعی از جمله دیدگاه‌ها و انتظارات مشتریان در میان آن‌ها محسوس است.

اهداف پژوهش

هدف اصلی این پژوهش شناخت دیدگاه مراجعان کتابخانه ملی نسبت به ضرورت دریافت خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه است با این فرضیه که افراد وابسته به بافت علمی و تحقیقاتی تمایل بیشتری برای دریافت خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه دارند و برای رسیدن به این هدف در پی یافتن پاسخ این سؤالات بوده است:

۱. کاربرد شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه برای مراجعہ کنندگان کتابخانه ملی چیست؟

⁶ Taylor

⁷ Xia

⁸ Elsevier

⁹ ProQuest

¹⁰ eprints

¹¹ Google Scholar

¹ Baidu Knows

² Peters

³ Akeriwa

⁴ Penzhorn

⁵ Holmner

تلفن همراه فارسی مخاطب خیلی کمی داشته و صرفاً ۷ نفر (۴.۹۳ درصد) از گپ، قاصدک و انار استفاده می‌کنند.

جدول ۲- پرمصرف‌ترین شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه از سوی اعضا

شبکه اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه	فراوانی	درصد فراوانی
تلگرام	۱۳۸	۳۶.۵۱
واتس آپ ^۱	۴۹	۱۲.۹۶
اینستاگرام	۱۰۴	۲۷.۵۱
وایبر ^۲	۲۴	۶.۳۵
ایمو ^۳	۳۳	۸.۷۳
لاین ^۴	۱۵	۳.۹۷
سایر موارد	۱۵	۳.۹۷
جمع کل	۳۷۸	۱۰۰.۰۰

هدف مراجعه‌کنندگان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه در چهار بعد: کاربرد ارتباطی، کاربرد عمومی، کاربرد علمی و کاربرد اقتصادی طبق جدول شماره ۳ مورد بررسی قرار گرفت. بیشترین کاربرد شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه به ترتیب در بعد عمومی (۲۰۹ امتیاز) و سپس علمی (۱۹۲ امتیاز) است و در مجموع اطلاع از اخبار و ارتباطات خانوادگی مهم‌ترین اهداف استفاده از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه اعلام شده است.

جدول ۳- فراوانی کاربرد شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه

متغیر	مؤلفه‌ها	فراوانی	مجموع فراوانی	درصد فراوانی
کاربرد عمومی	سرگرمی	۷۹	۲۰۹	۳۵.۶۰
	اطلاع از اخبار	۱۱۱		
کاربرد علمی	همگام بودن با مد روز	۱۶	۱۹۲	۳۲.۷۱
	ارسال و دریافت عکس، تصویر و فیلم	۳		
	افزایش اطلاعات عمومی	۵۴		
	دسترسی به منابع اطلاعاتی	۴۸		
کاربرد ارتباطی	جستجو منابع اطلاعاتی تخصصی	۵۲	۱۶۳	۲۷.۷۷
	دسترسی به فرصت‌های آموزشی	۳۸		
	ارتباطات خانوادگی	۹۱		
کاربرد اقتصادی	پیدا کردن دوستان جدید	۱۱	۲۳	۳.۹۲
	ارتباطات شغلی	۶۱		
	بازاریابی و فروش کالا و خدمات	۲۰		
جمع کل	کسب درآمد	۳	۵۸۷	۱۰۰

در بررسی استفاده از این شبکه‌ها برای بازیابی منابع علمی و تحقیقاتی ۶۳.۳۸ درصد اعلام کردند که برای این منظور نیز در گذشته از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه استفاده داشته‌اند. نوع منابع علمی که این افراد از طریق ربات‌ها یا اعضای شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه

متخصص علم اطلاعات و دانش‌شناسی با مدرک دکتری که سابقه تدریس یا فعالیت تجربی در زمینه خدمات مرجع را داشتند، روایی پرسشنامه تأیید شد. در نهایت پرسشنامه جهت تعیین پایایی به صورت آزمون در نمونه ۳۰ تایی توزیع شد و آلفای کرون باخ آن معادل ۰.۸۹۶ به دست آمد که پایایی مطلوب پرسشنامه را نشان می‌داد. جامعه مورد مطالعه مراجعه‌کنندگان حضوری کتابخانه ملی بودند. متوسط تعداد مراجعان، روزانه ۵۰۰ نفر است از این رو بر اساس جدول کرجسی-مورگان حجم نمونه‌ای معادل ۲۱۷ نفر انتخاب و پرسشنامه‌های چاپی طی ۶ هفته از تاریخ ۱۳۹۶/۴/۴ الی ۱۳۹۶/۵/۱۶ به صورت تصادفی ساده در تالارهای مطالعه کتابخانه ملی توزیع گردید. در نهایت تعداد ۱۴۷ پرسشنامه تکمیل شده، گردآوری و داده‌های توصیفی آن از طریق نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

- کاربرد شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه نزد مراجعه‌کنندگان کتابخانه ملی نتایج نشان داد که ۹۸ درصد جامعه مورد مطالعه حداقل عضو یکی از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه هستند. از میان پاسخ‌دهندگان ۲ نفر تلفن همراه شخصی نداشتند و ۳ نفر دیگر نیز اعلام کرده بودند که از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه استفاده نمی‌کنند از این رو پرسشنامه این افراد از روند بررسی نتایج حذف شد و نمونه نهایی مورد بررسی ۱۴۲ نفر است. الگوی مصرف روزانه از این شبکه‌ها (جدول شماره ۱) نشان می‌دهد که ۵۶.۶۰ درصد جامعه پژوهش روزانه یک تا سه ساعت از زمان خود را در این شبکه‌ها سپری می‌کنند.

جدول ۱- مصرف روزانه از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه

مصرف روزانه	فراوانی	درصد فراوانی
هر روز از این شبکه‌ها استفاده نمی‌کنم	۹	۶.۳۴
کمتر از یک ساعت	۳۵	۲۴.۶۵
یک تا سه ساعت	۸۶	۶۰.۵۶
چهار تا هفت ساعت	۱۱	۷.۷۵
هشت تا یازده ساعت	۱	۰.۷۰
جمع کل	۱۴۲	۱۰۰

پرمصرف‌ترین شبکه‌های اجتماعی به ترتیب تلگرام^۱ و اینستاگرام^۲ است (جدول شماره ۲) و استفاده از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر

^۱ Telegram

^۲ Instagram

داشته‌اند) ضرورت بیشتری داشته باشد چراکه قاعدتاً در روند انجام پژوهش از کمک کتابداران مرجع بیشتر استفاده کرده و حال ارائه این خدمات از طریق ابزارهای دم دست تر مثل تلفن همراه و شبکه‌های اجتماعی، می‌تواند برای آن‌ها مطلوب‌تر باشد.

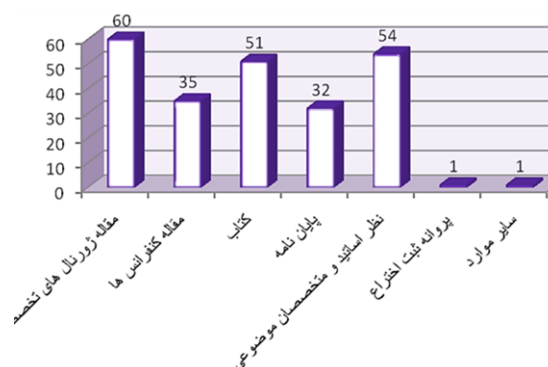
جامعه مورد مطالعه، دریافت هر یک از انواع خدمات مرجع را از طریق شبکه‌های اجتماعی موبایلی را در حد زیادی ضروری و مورد نیاز می‌داند.

فرض محقق در این پژوهش این بود که ارائه این خدمات برای افرادی که وابسته به بافت علمی و تحقیقاتی هستند (کسانی که سابقه انجام فعالیت‌های پژوهشی داشته‌اند) ضرورت بیشتری داشته باشد چراکه قاعدتاً در روند انجام پژوهش از کمک کتابداران مرجع بیشتر استفاده کرده و حال ارائه این خدمات از طریق ابزارهای دم دست تر مثل تلفن همراه و شبکه‌های اجتماعی، می‌تواند برای آن‌ها مطلوب‌تر باشد. برای اثبات یا رد این فرضیه ابتدا از جامعه مورد مطالعه در رابطه با فعالیت‌های تحقیقاتی آن‌ها سؤال شد. در بررسی وابستگی مراجعان به بافت علمی و تحقیقاتی نتایج نشان داد که ۷۳.۲۴ درصد از آن‌ها دارای حداقل یک اثر علمی منتشر شده یا مکتوب بودند. آثار تحقیقاتی این افراد اکثراً در قالب مقاله و پایان‌نامه بوده است. برای بررسی رابطه بین وابستگی جامعه مورد مطالعه به بافت علمی و تحقیقاتی با تمایل آن‌ها به دریافت خدمات مرجع مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه از آزمون همبستگی و به دلیل نا پارامتریک بودن داده‌ها (غیر نرمال) از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شد

H_0 : بین وابستگی جامعه مورد مطالعه به بافت علمی و تحقیقاتی با تمایل آن‌ها به دریافت خدمات مرجع مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه رابطه معناداری وجود ندارد.

H_1 : بین وابستگی جامعه مورد مطالعه به بافت علمی و تحقیقاتی با تمایل آن‌ها به دریافت خدمات مرجع مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه رابطه معناداری وجود دارد.

بازیابی کرده بودند در نمودار شماره ۱ مشخص شده است و مقاله (ژورنال‌های تخصصی و کنفرانس‌ها) بیشترین منبع بازیابی شده از این طریق بوده است.

نمودار شماره ۱- انواع منابع علمی بازیابی شده از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه

هنگام انجام پژوهش حاضر کتابخانه ملی دو کانال برای اطلاع‌رسانی اخبار، برنامه‌ها و خدمات این کتابخانه بر بستر شبکه اجتماعی تلگرام راه‌اندازی کرده بود. همچنین ارائه خدمات مرجع تلگرامی دیگر فعالیت این کتابخانه بر بستر شبکه‌های اجتماعی بود.

- ضرورت دستیابی به هر یک از انواع خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه از دیدگاه مراجعین کتابخانه ملی همان‌گونه که داده‌های جدول شماره ۴ نشان می‌دهد از بین انواع خدمات مرجع که معمولاً کتابخانه‌ها به اعضای خود ارائه می‌کنند آموزش در رابطه با جستجو و بازیابی منابع تمام متن از طریق اینترنت با میانگین ۳.۹۹ از دید جامعه مورد پژوهش مهم‌ترین خدماتی است که کتابخانه ملی می‌تواند بر بستر شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه آن را به مخاطبان خود عرضه کند.

پس از آن ارائه اطلاعات کتابشناختی منابع، خدمات اطلاع‌رسانی جاری و اشاعه‌گزینشی اطلاعات با میانگین امتیاز ۳.۹۴ خدماتی هستند که ارائه آن‌ها از طریق این شبکه‌ها مورد انتظار تعداد زیادی از افراد بوده است.

به‌طور کلی مؤلفه‌های مرتبط به پاسخگویی و مشاوره مرجع میانگین کلی ۳.۷۲، آموزش ۳.۸۰، اشاعه و اطلاع‌یابی ۳.۹۵ و نقد، معرفی و سنجش اعتبار منابع ۳.۶۳ را کسب کردند. میانگین کلی مؤلفه‌های مرجع ۳.۷۸ است که نشان می‌دهد. فرض محقق در این پژوهش این بود که ارائه این خدمات برای افرادی که وابسته به بافت علمی و تحقیقاتی هستند (کسانی که سابقه انجام فعالیت‌های پژوهشی

جدول شماره ۴- ضرورت ارائه خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه بر اساس دیدگاه مراجعه‌کنندگان

خدمات مرجع	مؤلفه‌ها	فراوانی/درصد فراوانی	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	جمع کل	میانگی ن		
جمع‌آوری و مشاوره و پاسخگویی به سؤالات	پاسخگویی به سؤالات پژوهشی عمیق	فراوانی	۷	۱۰	۱۸	۷۸	۲۹	۱۴۲	۳.۷۹		
	درصد فراوانی	۴.۹	۷.۰	۱۲.۷	۵۴.۹	۲۰.۴	۱۰۰.۰				
	پاسخگویی به سؤالات راهنما و ارجاع آماده	فراوانی	۷	۸	۳۶	۶۲	۲۹	۱۴۲	۳.۶۹		
	درصد فراوانی	۴.۹	۵.۶	۲۵.۴	۴۳.۷	۲۰.۴	۱۰۰.۰				
	ارائه اطلاعات کتابشناختی منابع	فراوانی	۶	۵	۲۰	۷۱	۴۰	۱۴۲	۳.۹۴		
	درصد فراوانی	۴.۲	۳.۵	۱۴.۱	۵۰.۰	۲۸.۲	۱۰۰.۰				
	مشاوره استناددهی، اعتبار یابی منابع	فراوانی	۱۳	۱۳	۲۹	۶۹	۱۸	۱۴۲	۳.۴۶		
	درصد فراوانی	۹.۲	۹.۲	۲۰.۴	۴۸.۶	۱۲.۷	۱۰۰.۰				
	آموزش نحوه استفاده از منابع کتابخانه‌ای	فراوانی	۶	۸	۳۱	۷۰	۲۷	۱۴۲	۳.۷۳		
	درصد فراوانی	۴.۲	۵.۶	۲۱.۸	۴۹.۳	۱۹.۰	۱۰۰.۰				
	آموزش جستجو و بازیابی منابع اطلاعاتی از طریق فن‌آوری‌های نوین	فراوانی	۶	۷	۳۱	۶۸	۳۰	۱۴۲	۳.۷۷		
	درصد فراوانی	۴.۲	۴.۹	۲۱.۸	۴۷.۹	۲۱.۱	۱۰۰.۰				
	آموزش مدیریت اطلاعات و استناد پژوهش	فراوانی	۴	۱۱	۲۸	۶۷	۳۲	۱۴۲	۳.۷۹		
	درصد فراوانی	۲.۸	۷.۷	۱۹.۷	۴۷.۲	۲۲.۵	۱۰۰.۰				
آموزش	آموزش اخلاق پژوهش و چگونگی استفاده از اطلاعات	فراوانی	۸	۱۰	۲۹	۷۱	۲۴	۱۴۲	۳.۶۵		
	درصد فراوانی	۵.۶	۷.۰	۲۰.۴	۵۰.۰	۱۶.۹	۱۰۰.۰				
	تهیه منابع مرجع (راهنماهای موضوعی، مقاله نامه‌ها و دیگر منابع مرجع)	فراوانی	۵	۱۰	۳۱	۵۷	۳۹	۱۴۲	۳.۸۱		
	درصد فراوانی	۳.۵	۷.۰	۲۱.۸	۴۰.۱	۲۷.۵	۱۰۰.۰				
	آموزش در رابطه با جستجو و بازیابی منابع تمام متن از طریق اینترنت	فراوانی	۶	۳	۱۸	۷۴	۴۱	۱۴۲	۳.۹۹		
	درصد فراوانی	۴.۲	۲.۱	۱۲.۷	۵۲.۱	۲۸.۹	۱۰۰.۰				
	آگاهی‌رسانی جاری	فراوانی	۳	۵	۲۷	۷۰	۳۷	۱۴۲	۳.۹۴		
	درصد فراوانی	۲.۱	۳.۵	۱۹.۰	۴۹.۳	۲۶.۱	۱۰۰.۰				
	اشاعه و اطلاع‌رسانی	معرفی پایگاه‌های اطلاعاتی موضوعی	فراوانی	۲	۴	۲۷	۷۹	۳۰	۱۴۲	۳.۹۲	
		درصد فراوانی	۱.۴	۲.۸	۱۹.۰	۵۵.۶	۲۱.۱	۱۰۰.۰			
		اشاعه‌گزینی اطلاعات	فراوانی	۴	۹	۲۳	۶۲	۴۴	۱۴۲	۳.۹۴	
		درصد فراوانی	۲.۸	۶.۳	۱۶.۲	۴۳.۷	۳۱.۰	۱۰۰.۰			
		پیشینه و توسعه منابع اطلاعاتی	اعتبار سنجی منابع اطلاعاتی	فراوانی	۱۶	۷	۳۱	۵۹	۲۹	۱۴۲	۳.۵۵
			درصد فراوانی	۱۱.۳	۴.۹	۲۱.۸	۴۱.۵	۲۰.۴	۱۰۰.۰		
نقد و معرفی منابع اطلاعاتی			فراوانی	۷	۹	۳۷	۵۶	۳۳	۱۴۲	۳.۷	
درصد فراوانی			۴.۹	۶.۳	۲۶.۱	۳۹.۴	۲۳.۲	۱۰۰.۰			
میانگین کل											
۳.۷۸											

جدول شماره ۵- آزمون همبستگی اسپیرمن برای سنجش رابطه میان وابستگی جامعه مورد مطالعه به بافت علمی و تمایل دریافت

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	ضریب همبستگی	سطح معنادار	نتیجه
وابستگی جامعه مورد مطالعه به بافت علمی و تحقیقاتی	۱.۲۲	۰.۴۱	-۰.۵۲۲	۰.۰۰۰	معنادار
دریافت خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه	۵۹.۸۸	۶.۷۷			است

نتایج نشان داد که وابستگی جامعه مورد مطالعه به بافت علمی و تحقیقاتی دارای میانگین ۱.۲۲ و انحراف معیار ۰.۴۱ و دریافت خدمات مرجع مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه دارای میانگین ۵۹.۸۸ و انحراف معیار ۶.۷۷ و ضریب همبستگی

- بستر مناسب برای دریافت خدمات مرجع از طریق شبکه های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه از دید مراجعه کنندگان کتابخانه ملی برای دانستن بستر مناسب و مرجع برای دریافت این خدمات از دیدگاه مراجعان از آنها پرسیده شد که بین اپلیکیشن های شبکه های اجتماعی عمومی مانند تلگرام و واتس آپ و ... و یک اپلیکیشن شبکه ای تخصصی طراحی شده از سوی کتابخانه ملی کدام یک را ترجیح می دهند و دلایل خود را ذکر کنند. ۵۱.۴۱ درصد شبکه‌های اجتماعی موجود را به اپلیکیشن اختصاصی ترجیح داده بودند. دلایلی که هر دو گروه بیان داشتند در جدول ۶ نشان داده شده است.

بین وابستگی جامعه مورد مطالعه به بافت علمی و تحقیقاتی با تمایل آن‌ها به دریافت خدمات مرجع مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه ۵۳۲-۰ و سطح معنادار ۰۰۰۰۰ است و چون سطح معنادار به دست آمده (۰۰۰۰۰) از آلفای مفروض ۰۰۱ کوچک تر است پس با اطمینان ۰۹۹ فرض صفر رد می‌شود. از این رو با افزایش وابستگی جامعه مورد مطالعه به بافت علمی و تحقیقاتی، دریافت خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه کاهش می‌یابد و بالعکس. به عبارت دیگر بین وابستگی جامعه مورد مطالعه به بافت علمی و تحقیقاتی با تمایل آن‌ها به دریافت خدمات مرجع از طریق شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه رابطه معکوس معناداری وجود دارد.

جدول ۶- دلایل مراجعان در رابطه با انتخاب بستر مرجع دریافت خدمات مرجع

شبکه‌های اجتماعی موجود مانند تلگرام، اینستاگرام	فراوانی	فراوانی	اپلیکیشن اختصاصی کتابخانه ملی	فراوانی
سهولت دسترسی	۴۲	۳۳.۸۷٪	امکان دسترسی بدون نیاز به اتصال به اینترنت	۷
سرعت بالای شبکه‌های موجود	۲۷	۲۱.۷۷٪	قابلیت اعتماد بالاتر مطالب	۴۱
سهولت یادگیری و کار کردن با این شبکه‌ها	۱۷	۱۳.۷۱٪	ارائه خدمات جامع و تخصصی تر	۱۲
هزینه کمتر برای کتابخانه	۹	۷.۲۶٪	نظم و دسته‌بندی شدن اطلاعات در یک اپ اختصاصی	۴
عدم اعتماد کاربران نسبت به امنیت، کاربر مدارانه بودن و کاربردی بودن اپ های طراحی شده در داخل کشور	۲۹	۲۳.۳۹٪	اطمینان خاطر از در دسترس بودن همیشگی برند کتابخانه ملی که منجر به اعتبار اطلاعات ارائه شده می‌شود	۱۶
			ارائه متمرکز خدمات کتابخانه‌ای	۱۹
جمع کل	۱۲۴	۱۰۰٪	جمع کل	۱۳۲

شبکه‌های اجتماعی نمی‌تواند موفقیت کتابخانه را تضمین نماید بلکه دستیابی به موفقیت نیازمند دستیابی به بینش و چشم‌اندازی روشن از نیازها، انتظارات و اولویت‌های جامعه مخاطب است تا مبتنی بر آن گروه‌های تصمیم‌گیری کتابخانه بتوانند برنامه‌ریزی کرده و اقدامات مؤثری انجام دهند.

نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان داد که ۹۸ درصد اعضای کتابخانه ملی از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه استفاده می‌کنند. اکثر جامعه مورد مطالعه هدف خود را از استفاده از این شبکه‌ها اطلاع از اخبار و ارتباطات خانوادگی ذکر کرده بودند اما استفاده ۶۳ درصدی آن‌ها از این شبکه‌ها برای بازبانی منابع اطلاعاتی و تخصصی تأکیدی بر کارکرد علمی شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن

کسانی که استفاده از شبکه های اجتماعی عمومی موجود را انتخاب کرده بودند مهمترین دلیل آن را سهولت دسترسی و کسانی که طراحی یک اپلیکیشن از سوی کتابخانه ملی را انتخاب کردند مهمترین دلیل آنها قابلیت اعتماد به محتوای تولید شده توسط این اپ دانستند.

بحث و نتیجه‌گیری

خدمات مرجع در کتابخانه ملی به دو شکل خدمات مرجع سنتی (حضوری و تلفنی) و خدمات مرجع مجازی از طریق پست الکترونیکی، پیامک، گفتگوی هم‌زمان و شبکه اجتماعی تلگرام ارائه می‌شود. اگرچه استفاده از طیف گسترده‌تری از ابزارها می‌تواند منجر به افزایش شدن کتابخانه شود اما صرفاً افزایش کانال‌های ارتباطی و دارا بودن حساب کاربری در

شبکه‌ای معکوس معنادار است. از این رو به نظر می‌رسد از دید مراجعه‌کنندگان، شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه بستر چندان مناسبی برای دریافت خدمات مرجع عمیق نیستند و همچنان مرجع چهره به چهره در اولویت قرار دارد. بررسی جنبه‌های مختلف این رویکرد خود می‌تواند موضوع پژوهش مستقلی قرار گیرد تا دلایل آن به‌طور موشکافانه‌ای روشن شود.

از کل جامعه مورد مطالعه تنها ۴۵.۷۷ درصد عضو کانال‌های تلگرامی کتابخانه ملی بودند. پورت^۱ بیان می‌کند، کتابخانه نیاز به اطلاع‌رسانی فعال در راستای تبلیغ و معرفی برنامه‌ها و خدمات خود به جامعه کاربران برای بهبود آگاهی کاربران دارد. از آنجایی که چند سال از فعالیت کتابخانه در محیط شبکه‌های مبتنی بر تلفن همراه می‌گذرد به نظر می‌رسد بازاریابی مناسبی برای این خدمات صورت نگرفته از این رو شایسته است مسئولان کتابخانه برنامه بازاریابی خدمات را مورد بازنگری و بررسی قرار دهند.

آموزش به‌عنوان از فعالیت‌های بخش مرجع، اهمیت به سزایی دارد. یافته‌های این پژوهش نیز نشان می‌دهد از نظر جامعه مورد مطالعه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه برای ارائه آموزش بستر مناسبی است و این با یافته‌های احمدی، آقا رفیعی، وزیری هشی (۱۳۹۶) هم‌راستاست. لذا کتابداران مرجع می‌توانند از این طریق نسبت به آموزش سواد اطلاعاتی اقدام کنند. این آموزش می‌تواند به شکل فردی یا از طریق ارسال ویدئو، تصویر یا متن‌های آموزشی باشد.

یکی از یافته‌های این پژوهش که می‌تواند برای گروه تصمیم‌گیری کتابخانه مورد استفاده قرار گیرد بستر مرجع از دید جامعه مورد مطالعه است. ۵۱.۴۱ درصد شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه عمومی که در حال حاضر مورد استفاده است مثل تلگرام و واتس‌آپ و ... و ۴۸.۵۹ درصد یک اپلیکیشن اجتماعی تخصصی طراحی شده از سوی کتابخانه ملی را به‌عنوان بستر مرجع در دریافت خدمات مرجع شبکه‌ای انتخاب کردند. همان‌گونه که مشاهده می‌شود تفاوت قابل توجهی میان این دو انتخاب نیست بلکه مبتنی بر یادداشت‌ها و دلایل ذکر شده از سوی مراجعه‌کنندگان داشتن برخی ویژگی‌ها مانند سهولت استفاده، سرعت زیاد، امنیت و حفظ محرمانگی اطلاعات شخصی کاربر، اعتبار محتوا و تخصصی بودن خدمات

¹ Porter

همراه برای مراجعان کتابخانه ملی است.

از این رو جای شگفتی نیست که تمایل اکثر آن‌ها به دریافت خدمات مرجع بر بستر این شبکه‌ها در حد زیاد و خیلی زیاد است. آنچه می‌بایست مورد توجه قرار بگیرد نوع خدمت مرجعی است که اعضای کتابخانه انتظار دریافت آن را از این طریق دارند. همان‌طور که یافته‌ها نشان داد از دیدگاه جامعه مورد مطالعه کارکرد شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه برای معرفی منابع موجود در کتابخانه، اطلاع‌رسانی در مورد تازه‌های انتشار در یک حوزه موضوعی خاص و یا معرفی پایگاه‌های اطلاعاتی، مهم‌ترین‌ها هستند این نتیجه با نظر کتابداران و مدیران کتابخانه‌ها مطابق یافته ولی زاده، رضایی شریف آبادی و دولایی تا حدی هم خوانی دارد. در پژوهش آنها نیز معرفی منابع مرجع بالاترین امتیاز را در میان گویه‌های خدمت مرجع داشت. پیش‌نیاز ارائه چنین خدماتی، داشتن شناختی عمیق از نیازهای اطلاعاتی، علاقه‌مندی‌ها و حوزه‌های مطالعاتی هر یک از مراجعه‌کنندگان است و برای رسیدن به این شناخت می‌بایست ارتباط بین کتابداران مرجع و مراجعه‌کنندگان ارتباطی عمیق، دوستانه و تعاملی باشد. این شکل از ارتباط بین کتابدار و مراجعان و اشتراک دانش حلقه گمشده‌ای است که مراجعه‌کنندگان به کتابخانه ملی نیز به دنبال آن هستند. شبکه‌های اجتماعی به ایجاد محیط‌های تعاملی برای اشتراک اطلاعات شهره هستند. از این رو به نظر می‌رسد پتانسیل کافی برای تبدیل شدن به ابزاری بسیار مناسب برای بهره‌برداری کتابداران مرجع برای پاسخ به این خواست مراجعان را دارا باشند. همچنین دریافت نقطه نظرات و پیشنهادها و برآورده کردن انتظارات مخاطبان و شکل‌گیری یک ارتباط صمیمانه‌تر و تعاملی میان کتابداران و اعضا از طریق شبکه‌های اجتماعی می‌تواند منجر به افزایش شناخت جامعه مخاطب نسبت به فعالیت‌ها و توانمندی‌های کتابداران مرجع شود و این خود گامی است برای ارتقاء جایگاه کتابداران در جامعه.

در میان مؤلفه‌های خدمات مرجع کمترین میانگین (۳.۴۶) مربوط به گزینه «مشاوره پژوهشی با کتابداران» است. این دیدگاه کاربران با دیدگاه کتابداران و مدیران کتابخانه در تضاد است. مطابق یافته‌های ولی زاده، رضایی شریف آبادی و دولایی مشاوره با کتابداران مرجع بعد از اطلاع‌رسانی منابع مرجع بیشترین میانگین را به خود اختصاص داده بود. همچنین رابطه بین وابستگی جامعه مورد مطالعه به بافت علمی و تحقیقاتی با تمایل به دریافت خدمات مرجع

مرجع سنتی و مجازی، امکان ارائه این خدمات بر بستر شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه را نیز فراهم کرده و به مخاطب خود اجازه دهند مبتنی بر نیاز و انتخاب خود از کانال‌های ارتباطی مختلفی برای طرح نیاز اطلاعاتی و دریافت خدمات مرجع بهره‌برداری کند. استفاده از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه برای ارائه خدمات مرجع می‌تواند منجر به افزایش سطح رضایتمندی، دیده شدن هر چه بیشتر توانایی کتابداران و برقراری ارتباط بیشتر و عمیق‌تر میان کتابداران و جامعه استفاده‌کننده شود؛ اما آنچه می‌بایست موردتوجه قرار گیرد انتخاب و اعمال مکانیزم‌هایی در جهت افزایش اعتماد به کتابدار، ارائه خدمات نوآورانه و خلق تجربه‌ای تازه، منحصر به فرد و خوشایند برای نسل جدید است تا مراجعه به کتابداران مرجع را به‌عنوان بخشی از فرآیند جستجو و بازیابی اطلاعات مورد نیاز خود قلمداد کند.

تعارض منافع

گزارش نشده است.

منبع حمایت کننده

گزارش نشده است.

References

- Ahmadi, P.; Agharafia, D.; Vaziri Heshi, F. (2017). Review of National Library of Iran users' viewpoints on educational features of Telegram Messaging Service in Iran. *Media Quarterly*. 28(4), 109-131. (Persian).
- Akeriwa, M.; Penzhorn, C.; Holmner, M. (2015). Using mobile technologies for social media-based library services at the University of Development Studies Library of Ghana. *Information Development*. 31(3); 284-293.
- Asnafi, A.R.; Moradi, Sh.; Dokhtesmati, M.; and Pakdaman Naeni, M. (2017). Using mobile-based social networks by Iranian libraries: The case of Telegram Messenger. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. 1539.
- Ebrahimzadeh, S.; Parvini, N. (2015). Reference services 2.0: presenting a framework according to academic librarian view. Available at: Social media in information centers: articles of the 8th National Conference on Adca. Erfanmanesh, M.A.; Rahmani, M.; Roshani, M. Tehran: Ketabdar. (Persian).
- Boyd, D.M. Ellison, N.B. (2007). Social network sites: definition, history and scholarship. *Journal of Computer Mediated Communication*. 13(1). 210-230
- Choudhury, S.; Hobbs, B.; Lorie, M.; Flores, N. (2002). A framework for evaluating digital library services. *D-Lib Magazine*. 8(7/8).
- تعیین‌کننده سودمندی ابزار است. از این‌رو گروه تصمیم‌گیری می‌بایست این موارد را هنگام انتخاب بستر یا بسترهای ارائه خدمات مرجع موردتوجه قرار دهد. البته تغییر مداوم سیاست‌های دولت در قبال دسترس پذیر کردن شبکه‌های اجتماعی در ایران یک متغیر تاثیرگذار در پژوهش هاست. با توجه به اینکه داده‌های این پژوهش در زمانی گردآوری شدند که دسترسی به شبکه‌ای اجتماعی خارجی امکان پذیر بود لذا ممکن است نتایج این بخش از پژوهش تحت تاثیر فیلترینگ اخیر تغییر داشته باشد. انجام یک پژوهش مستقل و مقایسه نتایج آن با نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند در دستیابی به شناختی عمیق‌تر از دیدگاه کاربران مفید باشد. نکته دیگری که باید هنگام انتخاب شبکه اجتماعی یا طراحی اپلیکیشن مد نظر قرار گیرد سازگاری هر چه بیشتر با فن‌آوری‌های مورداستفاده جامعه مخاطب مورد است تا بر اساس آن سطح وسیع‌تری از اعضا بتوانند از خدمات کتابخانه بهره‌برداری کنند.
- شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه ابزار بسیار مناسبی برای ارائه برخی خدمات مرجع هستند و بهتر است کتابخانه‌ها و کتابداران مرجع برای افزایش سطح رضایتمندی مخاطبان خود، در کنار دیگر انواع مدل‌های Dadgaran, S.M; Kharazi, A.; Deblashki, F. (2017). The role of social networks on book reading culture: case study: followers of page of Ketabdoni in Instagram. *Social – Cultural Strategy*. 22, 109-128. (Persian)
- Deng, L. (2014). The Evolution of library reference services: from general to special, 1876-1920s. *Libri*. 64(3), 254-262.
- Deng, Sh.; Yang, L.; Zhang, Y. (2014). Social Q&A or library virtual reference service: what is behind the choices of Chinese information seekers. *Libri*, 64(4), 327-340.
- Global Digital Report 2019. available at: <https://datareportal.com/reports/digital-2019-iran>
- Hashemi, S.; Shahrabi, R. (2019). Telegram as a new virtual reference services: analysis of the content of the questions raised through the Telegram application in virtual reference services of the National Library of Iran. *National Studies of Librarianship and Information Organization*. 30(2); 81-95. (Persian).
- Keshavarzian, A. (2016). Study of the Role of mobile social networks on social communication of youths: a case study of 15-24 years old youths in the Tehran. *Studies of Future Studies and Policy Making*. 2(3); 87-105. (Persian).
- Momeni, E. (2015). Reference services Theories. Tehran: Ketabdar. (Persian)
- PETERS, TH. A. (2011) Left to their own devices: the future of reference services on personal, portable

- information, communication, and entertainment devices. *The Reference Librarian*, 52;88-97.
- Porter,S.(1998). 'Into the future: scholarly needs, current provision, and future directions'. *The New Review of Academic Librarianship*. 4; 190-214.
- Reference and User Services Association (2008). Definitions of Reference. Retrived from: <http://www.ala.org/rusa/guidelines/definitionsreference>
- Scott. J. (2004). Social network analysis. London: Sage Publication.
- Steiner,H.(2009)..Reference utility of social networking sites: options and functionality. *Library Hi Tech News*. 26(5/6); 4 – 6.
- Taylor,R. S.(1986). Value-added processes in information systems. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corp.
- Tychoson, D. A.; Dove, J. G. (2015). Reimagining reference in the 21ST century. Indiana: Purdue University Press.
- Valizadeh, B.; Rezaei Sharifabadi, S.; Doulani, A. (2017). The role of Telegram mobile social network in developing the academic library services (case study: managers and librarians of the central library of the universities of the Iranian Ministry of Science, Research and Technology). *Library and Information Sciences*. 20(77);21-51. (Persian)
- Xia, W. (2013). Digital library services: perceptions and expectations of user communities and librarians in a New Zealand Academic Library. *Australian Academic & Research Libraries*.34(1); 56-70.
- Xu, J.; Kang, Q.; Song, Zh.; Clarke, Ch. P. (2015). Applications of mobile social media: WeChat among academic libraries in China. *The Journal of Academic Librarianship*. 41(1); 21-30.
- Zarei, A; Bayat, M.K. (2015). Usefulness of social Medias in academic libraries: case study: Governmental Universities of Tehran. *Ketabe Mehr*.2(3),87-105. (Persian)